

מזמור קלה

(175b) (6) שה"ם הנה ברכו את ה' כל עבדי ה'. כשהיו במעלה הנכוהה ונכנסים לעזרה היו מעוררים ואומרים¹ הנה כלום' עתה הניע' העת שתברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות ר"ל קמים² מסמטם בלילות לעמוד בבית ה' להתפלל. (ג) ושאנו ידיכם ר"ל בתפלה כאמרו בנשאי ידי אל דביר קדשך (מזמור כח) וכן שמתחי אליך כפי (מזמור פח י) וקדש ר"ל בקדש ופ' בקדושה ובטהרה ובכונה מעולה או פ' שתשאנו ידיכם במקום קדוש ותברכו את ה'. ואמ' דרך כלל לעם (ג) יברכך ה' אורמו שיברכו את המלך ויאמרו לו יברכך ה' מציון עושה שמים וארץ³).

מזמור קלו

(6) הללויה. כונת המזמור להעיר לב העם להתפלל לאל לשבח ולרוממו ומפר בשבח האל ובנפלאותיו [כאלהי העמים ואמ' אתם עבדי ה' (3) שעומדים בבית ה' כהצרות בית אלהינו הללו את שם ה'. וכפל הענין ואמ' (2) הללויה כי טוב ה' כלום' שראוי להללו מצד עצמו כי הוא טוב ר"ל שלם מכל צד ונעים ר"ל ערב לרוב השלימות וכן שאתם בפרט ראויים להללו מצדכם (7) כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו וכן שידעתם נפלאותיו מדרך הקבלה וזהו (5) כי אני ידעתי כי גדול ה' ואדונינו מכל אלהים ר"ל מכל צבא השמים שהם אלהי העמים (1) וכל אשר חפץ ה' עשה בשמים לשנות כח הססור מאתו למערכת הכוכבים ומזלות ובארץ לשנות הטבעים בימים כגון קריעת הים ובכל תהומות ר"ל נהרות כירדן וכיוצא באלו ככל אשר יחפץ. וזכר תחלה קצת הנפלאות בדברים הטבעיים וזהו ענין המטר וכמו שנאמ' באיוב (ה ט) עושה גדולות ואין⁴ חקר נפלאות עד אין מספר הנותן מטר על פני ארץ ואמ' בכאן (1) מעלה נשיאים מקצה הארץ וידוע בטבע שהשמש בכח ניצוציו יעלה מן הארץ ומן הים שני מיני אידים אחד לח יקרא איד ואחד יבש יקרא קיטור ואיד היבש מתנשא בעלייתו (176a) יותר מן הלח לרוב קלותו וחומר הרוחות ואם הוא עוזר לאיד הלח אשר הוא חומר הגשמים להעלות עמו עד המקום שיתקבץ בו לרוב הקרירות ויתהוו ממנו מטר וכנה האד היבש בשם נשיא לרוב קלותו והתנשאותו ותזכיר

(1) בכ"א ואומרים. ואמ' הנה. (2) שם קימים בסמטתם. (3) ולבי אומר לי ששני הפסוקים הראשונים הם ברכה שמברך בה הסמונה את המקדימים לעבודה לפני עלית השחר וידיכם קודש לא חסר בית אלא פירושו ידי קודש שנתקדשו בכיור והפסוק השלישי הוא תשובה שעונים ומברכים בה המקדימים את הסמונה. (4) בכ"י עד אין כמו שכתו איוב ט.

הנה¹) האד היבש להיותו גם הוא סבת המטר בעזרו לאד הלה ומעלתו עמו והוא אמרו מעלת נשיאים מקצת הארץ כי האד הלה עולה מן הים כאמרו הקורא למי הים וישפכם על פני כלה הארץ (עמוס ה ח). או יאמר על שניהם נשיאים לסבת היותם עולים ומתנשאים ומקצת הארץ איפשר גם על האד הלה ופירושו מקצת היבשה שהוא הים. ואמ' ברקים לסטר עשה כי האד תחם היבש שהוא חומר לרוחות בעלותו בחברת האד הלה כשיתקבץ האד הלה יכנס²) הוא בתוך העב המקובץ לברוח מן הקור העומד לנגדו שהחיצון מן העב ישוב מים תחלה לקור האוויר [ה]מקיפו וכשיגיע קרירות המים אל האד היבש יכנס בבטן העב ויסתער בתוכו עד שיבקע העב ובקיעתו הוא הרעם וישוב אז ככה התנועה המסתערת והוא הברק וספר הנה ענין הברק שאע"פ שהוא נעשה אש אינו ככה בתוך העב³) כל שנברא שם והוא מן הנפלאות בדברים הטבעיים. ומוצא רוח כמו ומוציא והענין כי בהיות האש היבש עפרי וכח החום בו מעט לא יוכל לקרוע העב ויאצר בתוכו עד שיתקבץ האד הלה קבוץ רב וישוב מים ואז יצא היבש ויהי רוח ויוליד המטר לאיוו מן הפאות. ומאוצרותיו ר"ל מאוצרות הענן וי"ם מאוצרותיו של הכ"ה מפני ששאר היסודות הסורגשים ר"ל האש והמים והעפר והרוח אינו מורגש אלא מצד דחיפתו ונשיכתו דומה עליו כאלו יוצא מן האוצר. והזכיר אח"כ הנפלאות שהם חוץ למבטע והוא שהזכיר מופתים שבמצרים ופרט⁴) עוד מכת בכורות להיות סבת צאתם. והזכיר אח"כ דרך כלל (ט) שלח אותות ומופתים בתוככי מצרים בפרעה ובכל עבדיו והזכיר נצחונם עם כל עור אלהי (י) (ה) גוים רבים ומלכים עצומים ופרט מהם (יא) סיוחן ועוג ומסלכות כנען (יב) ושנתן ארצם ליש"ר' נח"ה ר"ל שהעמידה בידם (176b) בשלוח כנחלה נמורה. מצד שנודע לו בנבואה ענין הגלות חזר ואמר (יג) ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור לעשות עמנו גם כבראשונה (יד) כי ידין ה' עמו ר"ל יקח דינם ומשפטם ונקמתם⁵) מן האומות ועל עבדיו יתנחם ר"ל יתחרט מענין וינחם ה' על הרעה (שמות לב יד) ישוב ונחם (יואל ב יד) וכלם אצל האל נאמרים דרך העברה כלום' שבשוב העם מרשעו רצונו אליו ושכ רפא לו. ואמ' לפחיתות העמים אלהי העמים (טו) עצביהם⁶) כסף וזהב כלום' שאין בהם מטש וכבר ביארנו סבת קראו אותם עצבים במזמור קטו הוא מזמור לא לנו. ואמ' (טז) פה להם ולא ידברו ר"ל צורת פה כמו שבארנו שם. (יז) כמוהם יהיו עושיהם אבל אנחנו עם תקדש ראוי לנו להתעורר לברך לשם אלהינו (יט) בית ישראל

(1) מן האד היבש עד האד היבש חסר בכ"א. (2) מן יכנס עד יכנס חסר שם ג"כ. (3) הענן בכ"א. (4) ובפרט בכ"א. האד בכ"א והואיד בכ"י. (5) בכ"י נקמתם ממושש ובכ"א יקח נקמתם ומשפטם מן האומות. (6) ציל עצבי חגוים בפסוק.

בכלל ובפרט בית אהרן ר"ל הכהנים (כ) ובית חלוי חלויים ויראי
 ה' ר"ל החכמי' ואחר שהזכיר שם האל הזכירו בכרחה ובתהלה ואמ' (כז) ברוך
 ה' מציון שוכן ירושלים חללויה.

מזמור קלו

(6) הודו לה' כי טוב. כוננת המזמור ככוננת המזמור שלפניו לגמרי
 לספר בנפלאות סדרי המציאות והראות כח מעשיו לעמו ולעורר הלבבות לחודות
 לפניו ולשכחו ולרוממו ואמ' תהלה בדרך כלל הודו לה' כי טוב שהוא סבת
 המציאות ומשכו ועל המציאות אמר שהוא טוב ועל המסך המציאות אמ' כי
 לעולם חסדו. (ג) ואלהי האלהים ר"ל אלהי המלאכים שהם המנהיגים
 הגדולים בכל צבא השמים כמצותו ית' (ג) והאדונים הם הגלגלים שהם
 מנהיגי השפלים¹) כמצוותו ית' ג"כ ואמ' דרך כלל (ד) לעושה נפלאות וגו'
 רמזו על חידוש המציאות יש מאין ואמ' לברו שלא היה שם לא מלאך ולא
 גלגל ולא שום דבר ורמזו זה על בריאות המלאכים. ואח"כ הזכיר סדר המציאות
 והזכיר בריאת הגלגלים ואמ' (ה) לעושה השמים בתכונה ולדעתו רמזו
 בתכונה שעשאו היים משכילים לדעת חכמי תורתנו ונכלל במלת השמים חרקי
 שנתחווה ביום שני (177^a) (1) ורוקע הארץ על המים רמזו להקוות המים
 ותראות היבשה ורוקע נקוד פתח במקום צרי והוא בינוני מלשון התפשטותו
 על המים שעל הארץ נראית כגבוהה על המים עד שהשמים שבים גבוהים כמו
 שהתבאר באמרו כונם כנר מי חים (מזמור לג). (1) ועושה אורים גדולים
 שהם צורך להמשיך המציאות כי תלית המאורות היו סבה לתראות הארץ, והשמש
 תועלתו מפורסמת להאיר ולהחם האויר ולעורר הצמיחה. והירה ג"כ להאיר להולכי
 חשכה כמדברות ודרך ים וגם לצורך הצמיחה כדכתיב גרש ירחים (דברים לג יד)
 וכן שיש לאור ולחשך סבות למציאות וכן שיש לירח כח מיוחד על המים וכן
 לכל כוכב כח אם בצמחים אם באבנים אם במתכות וכן האורות סבת החום והקור
 שהם קיום העולם. ואחר זה הזכיר נפלאות שעשה לעמו והזכיר יציאת מצרים
 ופרט סבת בכורים להיותם יוצאים על ידה. (יב) וביד חזקה ובזרוע נטויה
 רמזו על שאר המופתים והזכיר אח"כ בפרט קריעת חים ואמ' (יג) לגזור ים
 סוף לגזרים שקרעו²) לייב קרעים וכל א' מהשבטים עבר כגזר אחד כדי
 שלא יפנסו בערבוביא כך דרשו ז"ל³) אלא שלפי הפשט אמ' לגזרים כי נבקע
 חים (כי נבקע) מצד רוחב הים ברופן השמאלי של א' ונכנסו שם ואח"כ נבקע
 מצד ארכו כנגת של א' ואח"כ לרחבו ברופן הימיני של א' ונמצא שבאותו צד

(1) בכיר משפילים. (2) בכי שקרעה, ים נמצא כאן מעם בלי זכר מעם בלי נקבה.

(3) מכילתא בשלח פ"ד נחלק לשנים עשר גזרים אבל בילקוט ג' נחלק לשנים.

עצמו שנכנסו באותו צד יצאו שמסדבר איתם נכנסו לים וכשיצאו ממנו למדבר
 איתם יצאו ולא שעברו כל הים לרחבו שלא¹ נקרע הים כדי להעבירם לגמרי
 דרך רחבו אלא שיכנסו המצרים אחריהם ויטבעו וא"כ אף כשנאמר שלא עבר כל
 שבת בגזר שלו ראוי לאמר לגזרים וכ"ש למה שפי' רבותינו ז"ל שהיו בו י"ב
 גזרים על הדרך שפירשנו במס' אבות². (יד) זה עביר ישראל בתוכו כל'י
 עד שיעור ידוע מן הים לא שעברו את כל'ו³ כמו שביארנו. (טו) ונער פרעה
 כמ"י⁴ שהיה בכנף בגזר ומשליכם. ואח"כ הזכיר (טז) למוליד עמו במדבר
 ציה וסבכם בענני כבוד ובספוק צרכיהם דרך פלא. (יז) וזכה מלכים
 גדולים ר"ל חזקים שהחלישם ואח"כ הרגם והוא אמרו (יח) ויהרוג (177b)
 ואע"פ שלא נזכר מהם בתורה שהרגום⁵ ואיפשר שהיו מהם ולא נזכר. ופרט
 סיחון ועוג לרוב חזקם ושהיו נלחמים עמהם קודם לאחריהם. (כא) ונתן ארצם
 לנחלה כמו שביארנו למעלה וכפל הענין (כב) נחלה לישראל עבדו ולא
 הזכיר ממלכות כנען כי סמך על מה שהזכיר. וי"מ כי ארץ סיחון ועוג היתה חסד
 מאת האל שעבר הירדן לא ניתן לאברהם אבינו אלא ארץ שבעה עממין וששש
 שהם מואב ואדום ועמון הם קני וקניזי וקרמוני וחם עשרה ובארץ סיחון ועוג
 הוא שאמ' לשון חסד אבל ארץ⁶ כנען כבר ניתנה לאברהם. (כג) שבשפלנו
 זכר לנו (כד) ויפרקנו מצרינו רמו על גלות ככל או על זה הגלות וכך
 זה עבר במקום עתיד כי כן דרך הנבואות תמיד להורות כח ההכטחה שהוא כאילו
 נעשה וכן אמרו בדרש⁷ לזרעך נתתי, אתן אין כתיב כאן אלא נתתי, סכאן
 שמאמרו של הקב"ה מעשה ואמ' דרך כלל שכל הנבראים מכל עם יחללוהו כי
 הוא ממציא מזון לכל וממשיך מציותם. (כה) והודו לאל השמים ר"ל לאל
 שהוא היחיד המושל על כל אלהים, וגבוה על כל גבוהים.

מזמור קלח

(ה) על נהרות בבל. זה המזמור נאמ' על חורבן בית המקדש⁸
 הראשון על ידי נבוכדנאצר הן של בית שני ע"י רומיים ודבר תחלה על גלות
 בבל כאלו הלויים מקוננים ואמ' על נהרות בבל שם ישבנו כאנשים
 הולכי דרך עייפים התרים לחם מנוחה בצל האילנות סמוך למים ואמ' גם בכינו
 כלומ' עם היותנו חושבים לנו שם מעמלנו על טורח הדרך שבה מנוחתנו לעמל
 ויגיעה בהתעורר בכיתנו בזכרנו את ציון ר"ל כשהאויבים יזכירו לנו את
 ציון שם כאמרו בסמוך כי שם שאלנו. ואמ' (ג) על ערבים בתוכה תלינו

(1) בכ"א כשלא. (2) אבות פ"ה מ"ד. (3) בכ"י כלה. (4) בכ"א
 כמו. (5) בכ"י שהרגוהו. (6) בכ"י לארץ. (7) ב"ר פ' פ"ד. (8) בכ"י
 חורבן בה"ם של בית ראשון ובכ"א חורבן הבית ראשון.

כנורותינו כל המפרשים פירשו שעזבנו כנורותינו ותלינו אותם על האילנות ותמה אני לפירושם איך היו נושאים הכנורות וגם האויבים איך היו מניחים אותם (שלא) לשיר כרצונם אלא שהנראה שהאויבים כשהיו בתוך תחוםם שמחו ועלזו והיו כידיהם כלי בית המקדש (178a) כלם וצווי שישיירו משיר ציון והוכרחו לעשות כן והוציאו הכנורות ושמום בידם לפשט נימיהן ויתריהם ולמתחם¹) ואתו הפשוט הוא קורא תליה כי כל שמיחת דבר ומתיחתו להעמידו על מתכונתו יאמ' בלשון תליה, תולה ארץ על בלימה (אויב כו ז) וכדברי רז"ל² תולין את המסמרת ב"ט ר"ל מתיחה על הכלי ומתח פיה בכל צד בעגול ונקשית כאהל על הלל הכלי וכן³) ברביעי נתלו מאורות. ואמ' בתוכה ר"ל בתוך בכל כי כל שהוא בתחום העיר יקרא בתוכה. והקינה היתה על שהכריחום לשיר שיר ציון ועל ערבים פי' סמוך לערבים וביניהם והוא אמרו (ג) כי שם שאלונו שובינו דברי שיר כלום' בקשו ממנו לומר לפניהם דברי שיר ותולדונו מלח קשה בפירושה וכבר טרחו בה כל המפרשים בפירושיהם ולדעתי הוא מענין יצאה וחמר ביית כלום' ובתוך יצאתנו ואנחתנו בקשו ממנו שמחה ואמרו לנו שירו לנו משיר ציון ואנחנו היינו מרודים על זה והשבנו בלבנו (ד) איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר ר"ל בארצות הגוים. ואמ' אח"כ (ה) אם אשכחך ירושלם כלום' אני אי אפשרי לעבור על דבריהם אבל לא שיהא זה אצלי שמחה ושעשוע כי אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני ופירשו בו תשכח הניגון כי היסין תניע מיתרי הכנור ולדעתי תשכח היכולת המצוי לה כלום' יכלה כחה לגמרי עד שישכח ממנה מלאכה יד ובלעז אנדירילישקא⁴ (1) ותדבק לשוני לחכי להיות ג"כ כה הדבור כלה ונפסד אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמתתי כלום' כשאתחיל לשמוח בשום ענין מיד אזכור אבל ירושלם ונאספה שמחתי. כל זה התנצלות השיר כי לא מלכו רק לחכרה מי שירו שולטת עלינו. ועד הנה דבר הנביא על לשון הלוי כפי מה שראה בנבואה ואחר זה נבא בגלות אדום הוא הגלות הארוך הזה ואמ' (1) זכור ה' לבני אדום את יום ירושלם יום חורבנה שהיו אומרים אחד לחבירו ערו ערו ר"ל עלו עד היסוד כה כלום' שיפילו החומות מקרקעיתם עד שיתגלה היסוד. וחזר לקלל מלכות בכל ואמ' בת בכל השודרה וקראה כן על שם העתיד כי כן דרך הנבואות כאשר ביארנו בכמה מקומות ואמ' אשרי ירושלם לך (178b) את גמולך שגמלת לנו והוא נבואה לחורבנה ביד דריוש הסדי והוא ענין (ט) אשרי שיאחז ונפץ כלום' שיאחז את עוללך ונפצם על הסלע כמו שאמר בנבואת ישעיהו (יג יז) הנני מעיר עליהם⁵) את סדי ונאמ' שם (פס' יח) ופרי בטן לא ירחמו.

(1) בכ"א ולמתחם. (2) שבת קל"ז: (3) כ"ר פ"ג וכן בילקום. (4) בכ"א אנדירילישקא וניל שהוא בל' פ"י anador laso ז"א חולך ורפת. (5) בכ"י עליכם.

מזמור קל"ט

(ה) לדוד כוונת המזמור הודאה לאל על שהניח לו סכל אויביו ופרחו מצרות גדולות ועצומות והחזיק המלכות בידיו על אף כל צורריו ואמ' אודך בכל לבי ר"ל בכוונת שלימה לא בדבר שפתים לבד ונגד אלהים ר"ל נגד שרים ושופטים וחכמים מענין נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז א) עד האלהים יבא (שם כב ח). ואזמורך ר"ל אשבחך בזמירות. (ג) אשת חוה אל היכל קדשך כלום' לכבוד שכינתך המיוחד שם ואודה את שמך על חסדך שגמלת לי כאשר בחרתני למלוכה ועל אמתיך ר"ל קיום הכמתך והגדלת על כל שמך אמרתך הפוך כמו הגדלת שמך על כל אמרתך וכמוהו אף אש צריך האכלם (ישעי' כו יא) ורבים כמותו כלום' על כל הבטחה שהבטחת שראו שכל מה שהבטחת ויותר ממה שהבטחת קיימת (ג) וביום קראתיך סתוך צרותי עניתני ותרחיבני (ד) לשון חזק כלום' תחזקני עד שיהיה בנפשי עוז וגבורה. וי"ד בנפשי יתרה כלום' תרחיבני בנפש עוז וגבורה ר"ל שאתה נתת לי נפשי בעלת כח וגבורה. (ז) ויודוך כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך כמו שהבטחתני ולרוב צרותי נתיאשו ממני מחיי כ"ש שאזכה למלוכה וכשראו שנתקיימה הכמתך אף הם יודוך (ה) וישירו כדרכיך כלום' שיספרו כבודך בשמחה. ואמ' דרך כלל כי גדול כבוד ה' (ו) וכירם ה' ושפל יראה כלום' ישגיח בתחתונים בנבול ועונש יגביה שפלים וגבוה ממרחק יידע ר"ל ישבר וישפיל מלשון וידע את אנשי סוכות (שופטים' ח טז) ומרחק ר"ל משמים ולי נראה גבוה ממרחק כלום' גבוה ונכבד מאז ומזמן רחוק עתה ישכרהו ויכניעוהו לפי מעשיו. וי"ם יידע כמו וידע כלום' וידע לו יכלתו עליו ולדבריו כלם הוא מענין הפעיל כמו ואלסנה לא ייטיב (איוב כד כא) ואמ' (י) אם אלך בקרב צרה כלום' אע"פ (179a) שאלך בקרב צרה כלום' בעומק צרה עד שאהיה קרוב למות אתה תחייני. על אף (ז) אויבי ר"ל על כרחם ועל אפם ותסתם תשלח ירך להצילני ותושיעני (ח) ימינדך. ואמ' (ח) ה' יגמור בערי כלום' כמו שהתחיל בקיום הבטחתו עלי כן ישלים בערי לא ירפני ולא יעזבני. ואמ' דרך קריאה ה' חסדך עלי כלום' אתה שחסדך נטוי עתה עלי אני (ד) שאני מעשי יריך אל תרף. כענין לא ירפך ולא יעזבך (דברים לא ו).

1) בכ"א יש כאן חסרון וז"ל ותרחיבני לשון חזק כלי עוז וגבורה ר"ל שאתה זכו. הסופר השמיט במעות ד' תבות לפני עוז וגבורה ומשם כלם עד עוז וגבורה. (2) בכ"א אף על. (3) בכ"א ולהושיעני ומינדך. (4) ציל: אותי.

מזמור קמ

(ה) למנצח לדוד מזמור¹). כוונת המזמור לתת הודאה לאל והודעת הקפת יריעתו על כל נמצא וספר קצת נפלאות פעולותיו בכריאת העולם (ובפרט העוני) והתפלל בו על הרשעים המטרידים אותו ומונעים ממנו שלימות ושלכו שלם לרבקה בו בלא שום סיג. ואמ' ה' חקרתני ותרע וידוע שהמלות מושאלות בלשון אצל הכורא כמו בלשון בני אדם והידיעה החזקה לבני אדם היא חכאה אחר חקירה ולזה אמ' באל חקרתני ותרע כלום' ידעתי ידיעה ברורה כאלו היתה ידעתך אחר חקירה ועיון והוא ענין חוקר לב ובוחן בליות (ירמיה יז י) כלומר ידעת כל ענייני אין כל דבר נעלם ממך²), ופרט בזה רוב תנועות האדם והזכיר מהם ארבעה, הישיבה³ והקיסה והוא אמרו (ג) ש ב ת י ו ק ו מ י וההליכה והשכיבה והוא אמר, (ג) א ר ח י ו ר כ ע י, ומלת רכעי מענין רביצה בלשון חרגום ואלו הדי הם רוב תנועות האדם והאדם נעתק תמיד מזה לזה כלום' שכל תנועותי ידעת הם ומכותיהם. ורעי ר"ל מחשבתי בלשון רעיון ומרחוק ר"ל מזמן רחוק כלומר קודם שאחשוב אותה אתה ידעת וזרית כמו הקפת בלשון זר זהב משל כמקיף הדבר שאינו יכול לזוז משם בלתי ידעתו⁴). וכך דרכי הסכנת לשון רגילות ותוא כעין מה שפירשנו בענין ה' חקרתני ותרע וידוע שידעת האדם כמה שמורגל בו תמיד הוא אצלו ידיעה ברורה ולזה אמ' דרך השאלה באל שידעתו ברורה כידעת הדבר המורגל תמיד. ויש לפרש הסכנת פועל יוצא והוא חוזר על תנועת האיברים (179b) שהוזכרו ומלת וכל חסר ב"ת כלום' ובכל דרכי וענייני הרגלת איברי בכל תנועותי הצריכות להם כי כל איברי האדם מונחים בחכמה וסדר וצריכים זה לזה על צד רחוק או קרוב ותכף שירצה לזנוע באיזו מן התנועות כל האיברים הצריכים לכך היצוניים ופנימיים נשמעים ונאותים לעזר התנועה אבל שחורגלו האיברים בכך מצד טבעם המונח בהם מאת האל ית'⁵). ואמ' (ד) אין מלה בלשוני כלום' עוד אין הדבור בפי ולא מוצאתי מחשבתי לדבור שאתה ידעת כלה ותוא ענין בנת לרעי מרחוק אלא שדרך הפלגת שבח הוא כופל העניינים תמיד וכן (ה) אחר וקדם הקפתני שלא אוכל לזוז בלתי ידעתך וזכר שתי הרוחות במקום ארבע ואמ' ותשת עלי כפך כרומו דרך משל על תנועת מעלה כלום' שאם

(1) בכ"י מזמור לדוד. (2) ניב כ"ר ומפני שהאדם חוקר דברים רבים ואינו יכול לדעת אותם הודיע כי אין בן השי"י כי הוא חוקר וידוע, וחקרתני ויכלת לדעת כל סודי ותוא דרך השאלה כי אינו צריך לחקור כי הכל גלוי וידוע אצלו. (3) בכ"י חשיבה. (4) ניב וי"ט זרית בלשון אורה לכל רוח (יחזקאל יב יד) ר"ל שהוא מתנועע לכל הצדדין. (5) ניב ר"ל דרכי התולדה העין לראות האוזן לשמוע והחידק לפעם ולשון לרבר וכל הגוף לחמיש והאף להריח וכן מעשה כל אבר ואבר יאות לו ולא יעשנו אבר אחר וחכמי החולדה יבינו זה (א"ע).

ארצה ללכת דרך מעלה הנה כפך עלי ובכלל (זח) תנועת מטה והנה נזכרו שש הקצוות אשר לאדם תנועה בהם וכפך בקצת ספרים בכ"ף והיא כמו ידכה (שמות יג טו) (ו) ופליאה דעת נמטך לפסוקים של אחריו כלום' אמר דרך משל אחרי שידעתך הקיפתני מכל צד הנה נפלאה דעת ממני ונשגבה ר"ל חזקה עד שלא אוכל לה ר"ל שלא אוכל לדעתה כשאחמא לפניך וארצה להסתר (ז) סרוחך ר"ל מרצונך ונזרתך עלי אנה אלך ואנה (ח) מפניך אברה ופליאה כתוב בפנים פליאה (ט) נגזר מן והוא פלאי (שופטים יג יח) כי כן יאמר פלאי פלאות ויאמר ג"כ ממנו פליאה כדרך הקרי כמו מנביא נביאה. ואנה אלך מלעך כדרך אנה אנחנו עולים (דברי א כח) וכל האחרים מלע"ל. והאריך באלו המשלים ואמר (י) אם אסק שמים שם אתה כלום' שאתה נמצא בכל מקום ואציעה שאול כלום' שאשים מצעי [כשאול] והוא עומק הארץ הנך (י) ואם אומר (ט) אשא כנפי שחר כלום' דרך משל שאתנוקע עם תנועת השחר ממזרח למערב ואשכנח באחרית יום ר"ל בסוף המערב (י) גם שם ידרך הנחני ותאחזני ימינך (י) ודמה תנועת השחר לכנף לקלות התנועה היומית ומלת (יא) ישופני מענין נשף והם שני שרשים נשף ושוף בענין אחד והוא ענין חשך (180a) כלום' דרך משל אם אהשוב להסתר מפניך במקום השוך ואומר בלכי שהחושך ישופני ר"ל יהשיכני מסך שלא תראה אותי ואת מעשי הנה (יב) גם חשך לא יחשיך מסך אך לילה כיום יאיר וכחשכה כאורה הכל ישוה לפניך. ואמ' (יג) כי אתה קנית כליותי ר"ל חדשת כי המצאת מה שאינו יקרא קנין [כמו] קונה שמים וארץ ואמ' כליותי שהוא לדעתי מקור המחשבה כלום' ואחר שאתה המצאת מקור המחשבה איך יעלם מסך. וי"ם כי זכר הכליות במקום תגוף כי הם התגוף שמתם ירד הזרע אל גיד האדם. וכפל ואמר תסוכני בכטן אמ' כלומר סוככתני וכמיתני בעור וכשר ועצמות וגידים. ואחר שנתגלגל ביצירת העובר אמ' (יד) אודך על כי נוראות נפלאותי כלום' בדברים נוראים ונפלאים ונפלאותי כבריאתי מצד פעולותיך נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד ומלת מאד הפוכה כלום' נפלאים מעשיך כבריאה מאד ונפשי יודעת מה שאין כן בשאר בי"ח שאע"פ שמעשיו ג"כ נפלאים ביצירתם בתכונת האיברים ותועלותיהם ומוגי הכחות ותועלתם כמו שידוע לחכמים בנתוח מ"ם אין נפשם יודעת כי אין בהם נפש המשכלת כמוני. ואמ' (טו) לא נכחד ר"ל לא נעלם עצמי ר"ל עצמותי מסך והענין נקראת בקמץ חטף כלום' לא נעלם ענין הוייתי מסך כלל. ואמ' אשר עושותי בסתר

(1) בכ"י אנה חסיד בשני אלפין. (2) בכ"י פליאה. (3) נ"ב בשמים אמ' אתה ובשאל אמ' הנך ור"ל הנך כח דברי' בניע שם וכן תרגומו חסן סיפרי. (4) נ"ב ויש לחסות כל כי אמ' בשמאל תנחני ובימין תאחזני כמו תקחני ור"ל גם שם לא הייתי יכול ללכת [אל] אחרית הים אם לא תנחני ירך (ע' פי א"ע).

רמז על הקלמת הזרע הבא אליה דרך עשוי או על ענין הקפאת הזרע כדרך הקפאת הגבינה מן החלב כדרך אמרו כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני (איוב י א) ולחיות הגבינה נעשית דרך עשוי בידים ייחס לקפיאת הזרע ג"כ לשון עשוי כלום' שנקפא כאלו נעשה בידים. ואמרו רקמתי רמז על התרקס השפיר בבלימת הגידים כאמרו ז"ל¹⁰) שפיר מרוקם ולהיות מעשה הרקום על פנים רבים ועל מהלכים מסתבכים וכן ענין הגידים באדם מהעצמות יקרא זה כלשון רקום וכן להיות מקום יצירתו בשפל במן האשה אמ' בתחיתות ארץ כי כל דבר שפל יאמ' לו בהקיש אל עליונו תחתית וארץ כמו שביארנו בענין והנה אופן אחד בארץ (יחזק' א טו) על שהוא שפל בערך אל עליונו. (עו) וג"מ ר"ל גולם בלא צורה²) רמז על השלמתו קודם הנתן הרוח בו וראו עיניך (180^b) משל על ידיעה ברורה כידיעת המוחש והמורגש וכן ועל ספרך כלם יכתבו משל על כירור הידיעה בהם כידיעת הרבר הנכתב בספר. ימים יוצרו כלום' שיצירת האיברים הנזכרת אינה נשלמת ביום אחד רק לקץ ימים. ולא אחד בהם כתוב באלף ופירושו לדעתי שעדיין אין דבור האל בהם ר"ל הרוח הנפשי כלום' ימים הם עומדים בלא הרוח הנפשי והם לדעת קצת החכמים ארבעים יום לזכר ושמונים לאשה וקרא חכה השכלי אחד לחיותו מיוחד בו. והקרי בואיו ופי' לדעתי ג"כ ולו ר"ל לאל חלק אחד בהם ר"ל חכה השכלי ורמז על נתינת הרוח הנפשי בכח השכלי אחר השלמת היצירה לימים שהזכרנו³). ושאר מפרשים פירשו בו דברים אינם מתישבים עלי ורבו' דרשו⁴) ולו אחד בהם [זה] יום הכפורים ונראה לי לפי זה שהם דרשו הענין על אמונת גבור ועונש וחוא לדעתי ענין נפלאים מעשיך ונפשי יודעת כי זה מן הדברים הכלתי נודעים במופת ונחלקים לשלש כתות צדיקים ורשעים וכינונים לא נכחד עצמי אלו הצדיקים ר"ל זיוי והדרי ועושיתי בסתר לדעתי הוא להמשך זה נאמ' על הרשעים מענין ועסותם רשעים כי יהיו אפר (מלאכי ג כא) וכן רקמתי בתחיתות ארץ ר"ל בשפל המקומות וחוא גיחנם רמז על הרשעים ואמרו רוקמתי רמז על הסתבכות רוב סיני צער עליהם וג"מ רמז על הכינונים שלא נתברר ענינם. אבל שהם כענין גולמי כלים שלא נשלמה צורתם ועל ספרך כלם יכתבו כענין משל שלשה ספרים נפתחין בראש השנה⁵) ימים יוצרו כלום' הכין להם האל דרך לשוב ורמז על עשרת ימי תשובה ולו אחד בהם לצרף ולברר כל עניניהם והוא יום הכפורים. (יו) ולי

1) נדה כה ע"א. 2) נ"ב או מלשון ויגלום אדרתו (מ"ב ב ח).

3) נ"ב ולו אחד בהם ר"ל אע"פ שבימים רבים יוצרו לו לשם אחד. ועוד נ"ב פי' א"ע בזה הלשון: כאלו צורתו כתובה בספר והיא יצאה בלא תוספת ובלא מגרעת ולא אחד בהם לא היה אחד בהם נכר ונבדל כי בכח התולדת אינה צורת האון והענין בשפה שאין שם אבר. או ר"ל ולא אחד בהם שיעבור מקו היצירה. 4) מסיקתא רבתי ריש פ' כג ונשנה

בילקוט כאן. 5) ר"ה טז.

מה יקרו כמו ודבר ה' היה יקר (ש"א ג א) ורע"ך ר"ל מחשבותיך כלום יקרו
 בעיני מחשבותיך שלא אוכל להשיגם ומה עצמו ר"ל מה רבו ראשיהם ר"ל
 השגת כלליהם וכ"ש השגת פרטיהם ולפעמים בא מלת עוצם מלשון רבוי כמו
 עצמו כי אלמנותיו מחול ימים (ירמ' טו ח). ואמ' (יה) אספרם ר"ל אם אבא
 למנותם לא אוכל כי מחול ירכיון ואף (1812) אם הקיצותי ר"ל שאגזול
 שנתי מציני ויום ולילה אתבודד בזה והוא ועודי עמך כלום שלא אתעסק רק
 בנפלאותיך לא אוכל לבא עד תכליתם¹). ואם תקטול פירשו בו שהוא תפלה
 על מיתתם ולדעתי הוא נמשך למה שאמ' כלום אפי' אם תקטול רשע כלום שלא
 יהא שום מונע ומעכב מהתעסק בנפלאותיך וכן אנשי דמים יסורו ממני ומכל
 העולם עד שתמלא הארץ דעה את ה' אעפ"כ לא אוכל להשיג נפלאותיך וסורו
 במקום יסורו. ואחר שהזכירם ספר כגנותם ואמ' (כ) אשר יומרוך למזמרה
 וזולתי פי בו לשון אמירה בהסרון א"ף כמו ולעמשא תמרו²) (שיב יט יד)
 וימרוך כמו וזכירך וידברו כך כמחשבתם ורצונם רוצה בו שהם מוכרים עליך
 סרה. וקשה בעיני לומר יאמרוך כי האמירה אינה נקשרת בלא למיד ולכן נ"ל
 שהוא מלשון את ה' האמרת היום (דבר' כו) ואם אינו מאותו בנין כי כן פירשו
 רבים אמרו צדיק כי טוב (ישע' ג י) ופי' לדעתי כמה שדבר עד הנה בידיעת האל
 שהם כופרים בה והושבים ליתם חסרון לאל אם יש מיהו יודע פרטי המציאות
 ובעשותם אותו נמכר³) מידיעתם הם הושבים זה לכבוד לו וזהו אשר ימרוך
 למזמרה ר"ל אשר ייחסו לך שלימות ומעלה לפי מחשבתם בעשותם אותך נמכר
 הידיעה בחוקי המציאות. ונשוא כמו נשאו וכמוה ונשו את כלמתם⁴) (יחזקא'
 לט כו) כמו ונשאו והא"ף האחרונה כאלף ההלכווא אתו (יהושע י כד) ולא אבוא
 שמוע (ישע' כה יב) ופירש בו ונשאו עריך אותך לשוא מענין לא תשא את שם
 ה' אלהיך לשוא (שמות כ). ולוי נראה שהוא מענין התנשאות כלום' גם הם יאמרו
 לנשא אותך בתכלית הידיעה ואותו התנשאות הוא לשוא כי אינו התנשאות רק
 חסרון. ולפרסם שאינו מהם חודיע כוונתו להם ואמ' (כא) הלא משנאיך ה'
 אשנא, ובתקומם יך כמו במתקומם יך ואתקומט אריב, מלשון קטטה.
 (כג) ותכלית שנאה רומז על רחוק הידיעות וכפל הענין ואמ' לאויבים היו
 לוי⁵). ואמ' שאני נושא⁶) אותם עד שאבחר מות מעצמותי⁷) ולא שאהיה כהם
 והוא שאמ' (כג) חקרני אל ודע לבבי ודע שרעפי ר"ל מחשבותי ואם תראה
 (כד) דרך עוצב בי ר"ל דרך מרי מלשון מרו ועצבו (ישע' סג י) עד שאשנה

1) נ"ב ולא חייתי מקיץ כי חצי חיי האדם עמך שאהיה עמך תמיד ולא אמות
 לא אוכל לספרם. 2) בכ"י תאמרו. 3) נסכל פי' בלתי יודע. 4) בכ"י
 ונשוא כלמתם. 5) נ"ב אע"פ שלא הרעו לי ולא מבקשים רעתי מאחר שהם
 שונאים לשם הם בכלל אויבי. 6) נראה שצ"ל שונא. 7) לח"כ אויב ושו
 ובכ"י מעצמותיו.

ברקת (181^b) אחת עם דעת הכופרים נחני בדרך עולם כלומי המיתני מלשון חולך האדם אל בית עולמו (קהל' יב ה) וכן בדרך כל הארץ (מ"א ב כ) והוא יו שבמלת ונחני כואיו ביום השלשי וישא אברהם את עיניו (בראשית כב ד).

מזמור קמא

(6) למנצח מזמור לדוד. זה המזמור אמרו בזמן שהיה מתחבא מפני שאול ואויביו היו מרגלים אותו ומביאים דבתו אל שאול כדואג והזופים ששלחו אל שאול לאמור תלא דוד מסתתר עמנו (ש"א כג יט) והרכה כיוצא באלה והתפלל לקחת נקמתו מהם ושיצילחו מחרב לשונם ואמ' על זה (כ) חלצני ה' הצילני כי חלצה הוא התפרד וההסרה מן הדבר כמו חלץ מהם (חושע ה ו) כלומי סר ונפרד מהם וחלצה נעלו (דברי' כה ט) ר"ל תשלפחו ותסירחו, וחלצו את האבני (ויקרא יד ט) כלומי ישלפום ויסירום ממקומם ועל זה נאמר בענין החלצה¹) שהוא נפרד ונחלץ מן הצרה, צדיק מצדה נחלץ (משלייא ח) וכן חלצני מאדם רע. ואיש חסידים הוא שם לכל רשע ובליעל אף בלא גזלת ממון כי הוא מכל מקום חוסם משפט המזכים בחצר להם באיזה צד שיתיה. (ג) אשר חשבו רעות בלב כלומי אף בעת שאינם לפני שאול הם חושבים בלכם מה יאמרו לו עלי ומתנכלים עלי להמגירני בידו וכל יום יגורו מלחמות פי' בו יאמפו כלומי ילקטו עלי דברי מלחמות ושנאות להגידם לשאול ולדעתיה מלחמות חסר ב"ת כלומי יגורו במלחמות שאינם עומדים שעה אחת בלא מחשבת קטטה ומלחמה. (ד) ושננו לשונם ר"ל חרדו כלשון הנחש כשרוצה לנשוך שמקבץ לשונו לחרוד (לשון הנחש) אמ' שאף הם דומים לו ג"כ לחמלת ארם כלומי שזורקים²) בחרוד לשונם מרה³) בחבריהם הרעים כמו שהנחש מטיף ארם. וחמת פי' ארם כרכת' חמת למו כרמות חמת נחש (מזמור נח ח) חמת חנינים (דברי' לב ג) ועכשויב הוא מין סן המינים הרעים שבנחשים וי"ם אותו עכביש ואינו נראה כי ארם הנחש קשה מארם העכביש. ואמ' שתחת שפתיהם חמת עכשויב משל על דבריהם הרעים שהם המזיקות כחיוק הארם. וסלה כלומי כן הוא משפטם כל ימיהם. וי"ם חמת עכשויב תחת (182^a) שפתימו כי הכועס כעס גדול תצא לפעמים ליחת יודת על שפתיו ואותה הליחת דמה לארם הנחש. ומתפלל עליהם לאל ואמ' (ה) שמרני ה' וגו' לדחות פעמי להפילני כדרך דחה רחיתי לנפול (סו"ם) קיה) (ו) וטמנו גאים פח לי ללוכדני משל על שהיו מרגלים אותו אמיוכלו ללכדו ולאסגירו ביד שאול וכן ענין וחבליים וגו' כלומי שפרשו חבלים לחיות רשת ליד מעגלי ר"ל אצל מעגלי כלומי כמקום שהיה בו דרכי ומוקשים שתו לי סלה ר"ל חסיד והכל משל לרגלם אותו ולהסגירו ביד שאול כמו שאמרו

(1) בכ"י החלחה. (2) בכ"י שורקים. (3) בכ"י מרה.

חזימים ולנו חסגירו ביד חסלך (ש"א כג כ). ואני כשהייתי מרגיש בעניינים אלו ולא הייתי יכול להתעכב במקום אחד והייתי צריך ללכת אנה ואנה, לא היה בידי רק תפלה. (ז) ואסרתי לה' אלי אתה כלום' אלי אתה אשר בו אבטח האזינה לקול תחנוני. ואמ' דרך קריאה (ח) אלה' ה' כלום' אתה האלהים ה' עז ישועתי ואשר סכות לראשי ביום נשק כלום' היית כובע ישועה לראשי כלום' שהצלחתני במלחמותי (ט) אל תתן מאויי רשע שיוכל ללכדני וזממו ר"ל מחשבתו אל תפק ר"ל אל תוציאחו לאור שאם תעשה כן ירומו סלה ר"ל יתנאו לעולם. ומאויי חיזיר דגושה כדרך משמני. ופעם מדבר בלשון יחיד ופעם בלשון רבים כי בדברו בלשון יחיד יסוב על דואג ובדברו בלשון רבים יסוב על כלם וקרא דואג (י) ראש מסבי כלום' ראש המסכים והמקיפים אותי ללכדני עמל שפתמו יכסמו ועמל פי שקר ועמל כלום' שקרותו ומעלו יכסחו כענין וילבש קללה כמדו (מז' קט יח) וכן על קדקדו חסמו ירד (מז' ז יז) ואמ' שפתימו יכסמו בלשון רבים כמו שביארנו שפעם מדבר בלשון יחיד ופעם בלשון רבים ופי' ראש מסבי והנמשכים עמו עמל שפתימו יכסמו. או יהיה שפתימו יכסמו לשון יחיד כדרך ישר יחזו פנימו (מזמ' יא). (יא) וימוטו כמו ינמו כלום' ינמו עליהם מסרום גחלים ויפילם האל באש שהוא משל על רוב צרות וכן יפילם במהורות ר"ל (182^b) שוחות עמוקות בל יקומו מהם. וימ' מהורות רשתות כמו מכסורות ויפילם משמש לפניו ולאחריו וכמוהו מנגד קנינו אוכל נכרת מבית אלהי' שמחה וניל¹). (יב) ואיש לשון פי' לשון רכיל ומלשין כל יכון בארץ ר"ל שלא יהיה נכון ונשא ואיש [חמס] תצורנו רעתו ותמילחו ש מדחפות מרעה אל רעה. ואמ' ידעתי כי יעשה ה' דין עני ומשפט אביונים לתנקם מחומסיתם. (יג) [ידעתי] זה הקרי אבל הכתיב ידעת בלשון נמצא ופירושו אתה ידעת כי האמת כדברי ולכן אני בטוח כי תעשה כן, יעשה ה' [דין עני] כי כן דרכו לעשות ויתמו מן הארץ (יד) אך הצדיקים יודו לשםך חסיד וישבו ר"ל יתקיימו ישרים לפניך²) חסיד רומז על חיי העולם הבא

מוזר קמב

מוזר לדוד. זה המזמור תפלה לאל לחיות³) תפלתו מקובלת לפניו ושיריכהו כהשגת הרעות האמתיות ואל יוכל כל מתנגד וכופר במדוחי אמרו להמותו מני הדרך וכן שישמרו מן המתנכלים עליו שלא יפול ברשתם. ואמ' (ה) ה' קראתיך חושה לי כלום' מהר לעזרתך והאזינה קולי בקראי לך. וקטורת ומנחת ערב חסרים כף הדמיון כלום' (ו) תכון תפילתי כקטורת לפניך ומשאת כפי ר"ל שמיחת כפי כמנחת ערב ר"ל קרבן התמיד.

(1) ואל אמו ושם כתוב נגד קנינו, (2) בפסוק את פניך. (3) בכפי לחיותו.

והמפרשים טרחו בהזכירו של ערב יותר משל בקר עד שקצתם פירשו שערב היה בעת אומרו ואני אומר לפי זה (ש)הזכיר מנחת ערב, מפני שרוב המזמורים נאמרו בלילה ואיברי התמיד היו מתקבלים כל הלילה והזכיר התמיד שהיה ראוי לאותו זמן. ומהם שפיי שמנחת ערב יותר מקובלת מפני שכבר הוחלה המחשבה להטות לסיבת תמיד הבקר ובהשנות המחשבת הזכה היא יותר מקובלת¹). ואצלי במלת ערב היותה שם מענין וערכה לה' מנחת יהודה (מלאכי ג ד) כלומר שתהיה שמיחת לבי כמנחת העריבה. ושמה ונצרה פי' בו שהם שמות כלומי' משמר ונצירה ר"ל שית משמר לפי ונצירה על דל שפתי (183a) שלא אכשל בתפילתי שאע"פ שמחשבתי זכה לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון (משלי מז). ודל כמו דלת ונקרא כן על שם שהוא נסגר ונפתח תמיד. ורגש הצד"י בנצרה לתפארת. ואע"פ שהפיי נאה רחוק הוא בעיני לחיות שמרה ונצרה שמות ויש לפרש שית ה' חסר כלומי' שית לבך עלי ושכור את פי וכן נצור על דל שפתי שלא אחטא בשפתי. או שיחח פיי לדעתי תקן מענין שית זונה (משלי ז י) שפיי תקון זונה וכן לדעת קצת מפרשים ותשכ בפוך עיניה (מיב ט ז) שפירושו ותחקן אע"פ שפיי אצלי שהוא הפוך כמו ותשכ פוך בעיניה ואמר הנה שית ה' שמה לפי כלומי' תקן דבורי כי בידך לתקנו כאמרו ומה' מענה לשון והכל מחובר למלת פי כלומי' תקן ושומר את פי תקנחו להטעים דבורי ושמרהו שלא לחכשל כי פעמים ינעם הדבור ולא ישמר משגיאה ופעמים ידבר אמת ולא בנעימה והתפלל שינעם דבורו ויערב לשומעים וישמר משגיאה ונצרה על דל שפתי הוא תפלה אחרת כי עם היות המחשבה זכה והדבור ערב ושמא מדעתו לומר אמת ויציב ובהיות הדבור על השפה בעת צאתו יחטא ויאמר מה שלא היה סבור לומר דרך שגיאה. ואמ' זה התפלל² ציור מחשבתו שלא יחטא ואמ' (ד) אל תט לבי לדבר רע כלומי' שלא תניחני להאמין בדבר מדברי המתנגדים להתעורר על הפנות התוריות כהטעמות ובמזמורים כזכרים והוא ענין ברשע. ואת אישים כמו עם אישים ומצד שהם חכמים ופילוסופים קראם אישים ולהתנגדם כפנות התוריות קראם פועלי און כי אע"פ שהם בעלי מדות מים כפירתם בנמול העונש תביא הנמשכים אחריהם להיות פועלי און וקורא ראיותיהם מנעמים כי הם עריבות לטבע האדם להסכמת המציאות עמהם, כאמרם שאני מינות דמשכא³), ולזה יתפלל שלא יפותה ללחום את לחמם לאכול כמנעמיהם וכבר ידעת שהחכמה תכונה בשם (183b) לחם לכו לחמו בלחמי (משלי ט ה). או נפרש אע"פ שיפתוני כחלק שפתיהם ויחשבו להדיחני במתק אמרים בל אלחם במנעמיהם. ואמרו (ה) יהלמיני צדיק יקשור המפרש לכל אחד מהפירושים כפי שפע לשונו וכזונת הענין לפירוש האחרון מה

1) עיין פיי ר"ק. 2) כך בכ"י ופי"ם הוא וצ"ל ואחר זה התפלל על ציור

מחשבתו. 3) ע"ז דף כז ע"ב.

שיהלמני הצדיק הוא אצלי חסד כלום' מנעמי הרשעים ומתק דבריהם מרירות חוק
 בפי וחלימת הצדיק והכאתו חסד עלי וכן שמן ראש כלום' ותוכחתו אצלי שמן
 ראש רי'ל שמן מופלג וחשוב כמו בשמים ראש (שמות 5 כג) ובלעז קפטאל¹)
 ואל יני ראשי כמו יניא באלף ולדעתי הראש הוא המניא כלום' שמן חשוב
 שלא יניאהו במשחו אבל שיערב לו. ואמ' כי עוד ותפלתו ברעותיהם
 כלום' אם לא יוכיחני הצדיק ולא יתמיד ליסרני ולהכותני ושאתפתה למנעמי דברי
 הרשעים עוד יבא זמן שאתפלל שיבאו עלי רעותיהם רי'ל הליטותיהם ותוכחותיהם
 ושאתחרט על מה שפתוני הם במנעמיהם. ולפי' האמצעי יאמר יהלמני צדיק כלום'
 אע"פ שאני²) רואה הצלחתם איני חפץ בה אבל יהלמני צדיק כלום' שאני נשאר
 חלום ויגע בראותי קושי יומי³) ורוע סדר עניני⁴) ואע"פ' הוא אצלי מחמד האל
 וכן יוכיחני רי'ל שאעמוד מוכה במכאוב על משכבי על ראותי רעתי⁵) וכשאתבונן
 בענינים אני מחזיק אותו צער כשמן הטוב שלא יניאהו ראשי כי לא בחרתי
 בהצלחתם להתפתות במכתה ועוד יבוא זמן שאתפלל שיגיעני הרעות שהגיעו לצדיקים
 בדעתי האחרית כמו שהתבאר בענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו. ולפי' הראשון
 נפרש יהלמני מלשון רבו' מענין בקש להלמו⁶), לשון התיישבות, ואמ' מה שיישב
 לי הצדיק באמונות התורות אע"פ שאינן ראיות מופתיות הוא אצלי חסד ואמת
 ומה שיוכיח לי בהם רי'ל שיכרר לי בהם הוא ערב לי כשמן הטוב כי כל עוד
 שאני בזאת האמונה אפחד במעשי ואדאג לעונש משפמיו ית' ואדריך מעגלי בדרך
 (1842) מישור עד שאעבוד באהבה ואתפלל לפניו תמיד ברעות הרשעים להנצל
 מהם. ואמ' (1) נשטמו בידי סלע שופטיהם כלום' אני מפחד במעשי תמיד
 אבל הם אפי' חכמיהם ושופטיהם נשטמו ונעזבו בידי סלע והוא משל על היצר
 כאמרו לב האבן (יחזק' יא יט) כלום' נעזבו (כו) ביד קשי לבבם הרע ולא ייראו
 האל ושמו אסרי כלום' אע"פ ששם⁷) אסרי לא קבלו אותם. או (נפרש)
 נשטמו עבר במקום עתיד והוא לשון קללה כלום' ישטמו בידי סלע כלום' בשפתי
 הסלע ישטמו ויפלו שופטיהם ומנהיגיהם המחזיקים ביד רשעים ואז ישמעו לאמרי
 וימנעו להם ושכל רעותיהם אשר ירעו לנו⁸). ואמ' כמו (1) פולח ובו קע עצים
 בארץ שהחתיכות מתפוררות הנה לרוב חוזק הפלוח ותבקיע כן לחוזק צרותיהם
 נפזרו עצמינו לפי שאול רי'ל עד שהגענו לשפת שאול שהוא הקבר כלום'
 שהגענו בהם עד שערי מות ולשון פזור העצמות נאמ' דרך הפלגה שלרוב הפחד
 ירעדו כמו שמתפחדים אחד מחבירי ומתפורים כדרך והתפרדו⁹) כל עצמותי
 (מומ' כב טו). ומתוך כך חוזר לתפלתו לאל להצילו מהם ואמ' (ט) כי אליך

Capital (1) 2) בכי שאיני. 3) בכי ימו. 4) בכי ענינו.
 5) בכי רעות. 6) סנהדרין כא ע"ב. 7) בכי ששמו. 8) ניל
 להגיה כך: ואז ישמעו לאמרי ויגעו להם וימנעו מכל רעותיהם אשר ירעו לנו.
 9) בכי חפרדו.

א' ח' עיני ר"ל להצילני מהם כך חסיתי אל תער נפשי ר"ל אל תערה אותה מתוך הגוף עד כוא עתה לעלות במחרת ושלימות כענין ואשפוך את נפשי לפני ה' (שיא אמו) (ט) ושטרני מיד הפח אשר יקשו לי כלום' שמו לי למוקש וכפל הענין באמרו ומוקשות פועלי און. (י) ויפלו במכסוריו רשעים יחד ואמ' במכסוריו כדומז על הגדול שבאויביו אם על שאול אם על דואג כלום' שיפלו במכסורות שהכין לדוד כלום' כל הרשעים יחד הנמשכים עמו להתנכל עליו. ואנכי עד אעבור הפוך עד אעבור אנכי כלום' ימותו הם עד שאוכל אנכי לעבור לבטח ולא אירא מהם.

מזמור קמג

(6) משכיל פי' מעורר הלככות ברוב תפלתו וכהיותו במערה שהיה שאול רודף אחריו ונחבא דוד ואנשיו במערה ושאלו נכנס (184b) שם במערה לחסך את רגליו וזכרת לו כנף סעילו ושם חבר זאת התפלה ואמ' (3) קולי ולדעתי חסר בית כמו בקולי אל ה' אזעק¹) וכן קולי אל ה' אתחנן כלום' בקולי. (ג) ואשפוך לפניו שיחי רוב התפלה נמשל לשפיכה וצרתי לפניו אניד ר"ל דרך תפלה להצילני מבנה. ואמ' (ד) בהתעטף עלי רוחי התעטפות יאמר על רוב גניחות תכופות זו כזו לרוב הצרות ואתה ידעת נתיבתי כלום' אתה לדרך שלא הייתי יכול לגלותה כי בכל דרך שאליך הם מובנים פח לי ואני צריך ללכת עקלתונות ובמסתרים. (ה) זה ביט לדעתי צווי וחביט ימין פי' חנה והנה וזכר צד אחד והאחר בכללו כמו שביארנו באהור וקדם (מוס' קלט) וכן במנחת ערב (מו' קמא) וכן במקומות רבים יבואו המקראות בחסרון כשהענין מוכן מתוך מה שזוכר כלום' אתה ה' הבט ימין וראה חנה וחנה. ואין לי מכיר שיחזיק בידי לעזרני. אבר מנום ממני כי בכל מקום שאיפשר לחשוב בו לכתי בו הם אורכים לי ואין לנפשי דורש להצילה ואין בידי עזר אלא (1) שזעקתי²) אליך ואמרת לי כלבי אתה מחסי בכל צרה בעולם הזה וחלקי בארץ החיים לעולם הבא או קרא ארץ החיים להמלא הארץ דעה את ה'. (1) הקשיבה אל רגתי ר"ל לצעקתי כי דלותי מאד כלום' נקשיתי לך ומך והצילני מרודפי כי אמצו ר"ל חזקו ממני. (ח) והוציאה ממסגר נפשי ר"ל ממסגר הצרות או רמו על ירכתי המערה. להודות את שםך כלום' שאין תפילתי לכקשת תענוג אבל להיותו פנוי להתבודד בנפלאותיך ולהודות את שםך. בי יכתירו צדיקים כלום' אם תצילני ותנשאני אחר החיאה כל בני אדם ממני יתפארו הצדיקים בעיני³) ויכתירו

(1) בכי אצעק. (2) בכי שצעקתי. (3) גיב כאלו כתר מלכות בראשם וי"ם בעבורי וכתירוך צדיקים וידו לשמך כי אתה סומך ליראיך.

כבודך וינשאוחו כראותם כי עלה בטחוני בידי ויכירו כי הכומח בך לא ישוב
ריקם וכי תגסול עלי פי' להצילני ולהקימני למלך אחר התיאשי :

מזמור קמד

(6) סומור לדוד. זה המזמור גי'כ תפלה (185a) להנצלו סכף האויבים
ורמו בו גי'כ לתשועת הנפש ואמ' (6) ה' שמע תפלתי האזינה אל
תחנוני כלום' להצילני מצרי ואמ' באמונתך ענני [כצדקתך] חסר ואיז
כלום' באמונתך ובצדקתך. באמונתך רומז על קיום הבטחתו (ובצדקתך רומז על
קיום הבטחתו) ובצדקתך רומז על יושר משפטיו כי הדין עמו ועם אויביו העול
והחמס ואע"פ שמצד אחר הטאתי לפניך (3) אל תבוא בסשפט את עבדך
כי אם תדקדק בכל מעשי האדם לא יצדק לפניך כל חי. (2) כי רדף
אויב נפשי רמו על רדיפת הנפש בהטרדותו אותו עד¹ שלא יוכל להתבודד
כנפלאותיו או נפשי כמו גופי וחייתי שם לנפש גי'כ כלום' שדכאה עד שנשפלה
כאלו הגיעה לארץ הושיבני במחשכים רי'ל ממחשכי הצרות כסתי עולם
רי'ל עד שאני כאותם שמתו לגמרי או פי' בענין הנפש כלום' לרוב הטרדותו
גרם לי להיותו מיושכי' כחשך כסתי עולם רי'ל האובדים והנרחים לולא ה' שהיה
לי. (7) ותתעטף עלי רוחי רי'ל נפשי וכבר פירשנו בענין התעטפות למעלה.
בתוכי ישתומם לבי רי'ל יעמוד נבון ושומם על צרותי כי (8) זכרתי
ימים מקדם קודם הגיעי לזאת המעלה שהייתי מתעסק בעבודתך וזוהג בכל
פעליך ובמעשה ירך הייתי שח ומתעסק והייתי (1) פורש ידי בתפלה תמיד
אליך ונפשי היתה מיחלת לך כהתאוות ארץ עיפה למטר ועתה (1) כלתה רוחי
לצרותי רי'ל שלא נותרה בי נשמה ולכן סהר ענני ה' אל תסתר פניך
ממני כי אם תקשה כן חנני קרוב למות ונמשלתי עם יורדי בור רי'ל
הקבר או קרא יורדי בור הרשעים כדרך שביארנו בחושיבני במחשכים. (8) ובבוקר
כנוי לעת הישועה ואמ' השמיעני² חסדך ובבקר בעת ישועתך או מצד
שהמזמורים על הרוב היה מחברים בלילה היה אומר בבקר. והודיעני דרך
זו אלך לנוס מפני תאויבים או דרך זו אלך להדריכני כאמתך כי כך בטתתי
ואליך נשאתי נפשי רי'ל בתפלה כמו נשא לכבינו אל כפים (איכה ג
טא) או הוא ענין תוחלת כמו ואליז הוא נושא את נפשו (דבר' כד טו). ואמ'
(ט) הצילני מאויבי ה' אליך כסיתי הרבה מרחו המפרשים (185b)
במלת כסיתי כמו שתמצא בפירושיהם. ולדעתי הצילני מקור ואינו צווי
ותעד שלא אמ' כי אליך כסיתי ואליך כמו בעבורך כדרך אמרי לי אחי הוא
(ברא' כ כג) והענין להצילני מאויבי רי'ל ענין הצלתי מאויבי בעבורך רי'ל

(1) ככז על. (2) ככז השביעני.

בכמתוני כך כסיתי הדבר מכל אדם עד שלא בקשתי מהם עזר¹). (י) ולמהני לעשות רצונך ר"ל הרגילני או מצד שהאויבים מונעים אותו מן הלמוד ואמ' שיצילחו מהם ויסבכ כזה שילמד בתורתו וישיג דרכי הנהגתו. כי אתה אלהי רוחך ר"ל רצונך טובת ורחבה להשלים נפש כל נכסף ומשתוקק אליך ולכן תנחני בארץ מישור ר"ל בדרך ישר שאין בו מכשול. ואמ' (יא) למען שמך ה' כלום' שיודע בקרב העמים תחייני ובצדקתך תוציא מצרה נפשי. וכן (יב) בחסדך תצמית אויבי ותאכיד כל צוררי נפשי כי אני עבדך הדבק באמונתך לברך ולא הם.

מזמור קמה

לרוד ברוך וגו'. זה המזמור חברו דוד כשהניח ה' לו מכל אויביו והיא חקת שאמ' בו השירה וכאשר ראה שהגיע לתכלית כוונתו הודה לאל על זה והתנבא על צרת הגליות והתפלל עליהם והחל תחלה בהודאתו לאל ואמ' (א) ברוך ה' צודי ר"ל חזקי וחוקפי כלומר שבקדו הגיעני חזקי ותקפי והסלמך ידי לקרב ר"ל המרגילני בכך או שמלמני תכסימי המלחמה עד שאנצח את אויבי וכן אצבעותי למלחמה. ואמ' (ב) חסדי ומצודתי כמו שבא אלהי תהלתי (מזמור קט) ונאמר ג'כ בלא מלת אלהי כדרך הוא תהלתך (דברים י כא) וכן נאמר כאן (אלהי) חסדי ומצודתי כי השם והתאר שבו יתאחד ופי' חסדי שחסדו מגיע אלי חסיד ומצודתי לשון חזק כי המגדל הגבוה והחזק יקרא מצודה. ומשגבי ענין התרוממות [כמו] חומה נשנבה (משלי יח יא) אשר שנבה ממנו (דברי ב לו) כלומר שאני מחרומם ומתנשא בו ומפלמי לי חויד נוסף כמו ומפלמי לי כלוי ומפלמי אותי כי הלמיד לפעמים תבא במקום את כמו לכל כלוי תעשה (שמות כז) תרגו לאבנר (ש"ב ג' ד) או יהיה חויד כנוי למדבר בעדו ומלת לי הכאה אחריה יתרה כמו ותראהו את הילד (שמות כז) ומגילני להגן בעדי (186a) מכל צרותיו וכו' חסיתי במחתה הרודד עמי תחתי רודד הוא לשון ארמי וירקעו (שמות לט ג) תרגום' ורדירו ר"ל שומעם תמיד תחתי להיותם מרסם לרגלי עמי כמו עמים וכמוהו הייתי שחוק לכל עמי (איכה ג יד). ולהודיע שאינו מתגאה בנצחונו השפיל ענין האדם ושאין הצלחתו משכלו וכינתו רק מאת האל ואמ' על זה (ג) ה' מה אדם ותדעתו כלום' לחשבו כיכ שתתן הכרתך והשנחתך בו וכן אני ידעתך במדבר (חושע יג ה) ידעת בצרות נפשי (מזמור לא ה) ורכים כמוהם וכפל הענין ואמ' בן אנוש ותחשבהו והנה (ל) אדם להביל דמה ר"ל גדולתו והשתררותו מצד

(1) י"ב או מלשון תכוסו (שמות יב ד) שר"ל שאני מספר אליך מספר צרותי עי"כ.

אנושיותו חבל ודבר שאינו מתקיים וימיו כצל עובר כלומר כצל אשר הוא עובר חמיד לפי נמיית השמש. ורבותי פירשו כצל עובר לא כצלו של אילן ולא כצלו של כותל אלא כצלו של עוף פורה כהרין עופא דעבר בטוליה וטוליה עבר קמיה¹). ואחר שהודה לא על נצחוננו את אויביו ראה בנבואה ענין הגלות ועול מלכי האומות על ישראל ותתפלל עליהם ואמ' (ה) ה' הט שמיך ותרר כלומר הרכן שמיך ר"ל השפילם ער שתרד קרוב לנו לעזרנו והוא משל על תתו השגחתו בנו גע בהרים ר"ל במלכים ויעשונו ר"ל שיכלו כעשן. (ו) ברוק ברק ותשלחתו אליהם ותפיצם ושלח הציף ר"ל מיני ענשך ותחוםם. וענין ברוק ברק פי' בו שהוא מורה חזק הענין וכן כל שיצטרף הפועל עם השם כמו בצוע בצע (יחוק' כב כז) ותאמת כי הדבר כן במלת בצוע בצע והדומים לו כמו כונדי בגד (ירמ' יב א) יבושו בושת (ישעי' מב יז) ומעלה מעל (ויקר' ה כא) אבל ברוק ברק לדעתי פי' חדש בריאת ברק ותשלחתו אליהם. (ז) ושלח ידיך מסרום לעזרני או פי' ידיך ננעך לנגעם ולכלותם. ופצני שתפתחני ממאסר הצרות כי הפצייה הוא ענין פתיחה כמו פצמתי פי אל ה' (שופטים יא דה). ומסים רבים ר"ל שטף האויבים ומיד בני נכר (ח) אשר פיהם דבר שוא על השגחתך וימינם ר"ל עיקר דתם ועצמות אמונתם שהוא כיסין אצלם הוא שקר. (ט) ושיר חדש ר"ל שתחדש נפלאותיך עלינו אחר (186b) היאוש כדרך השמים החדשים (ישעי' סו כב) ונבל עשור כלי העשוי כנאר ובו עשרה נקבים. ואומ' אתה (י) הנותן תשועה למלכים להצילם במלחמותיהם כלום שאין תשועתם עם כל מלכותם מצד עצמם רק מאתך הפוצה את דוד עברו סחרכ רעה כלום שפתחו ממאסר אימת חרב רעה. (יא) פצני והצילני דבר בלשון יחיד על כל האומה. ואמ' (יב) אשר בנינו כנטיעים התנבא על הגאולה ושיתשבו כל עינינו על המוכה שכתכונות שאיפשר והזכיר מיני הצלחות כפרי הבטן וכפרי האדמה וכפרי הכהמה כדרך שדרך בתורה ואמ' ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך (דברי' כח ד) והחל על זה ואמ' אשר בנינו כלומר שבקת החיא יהיו בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם כלום שנטועים בארץ לחה וטובה עד שכמעט זמן יהיו מגודלים בנעוריהם כן יהיו בנינו גדלים ביצרותם ובנותיהם כזויות מחומבות ר"ל פנות הארמון שעושים אותם מחומבות אכני גזית בקו ישר עד שכל הפנה נראית כאבן אחת כן בנותינו גבוהות קומה ישרה ונאה והם מצד אחר צורתם כתבנית היכל. ומחומבות פי' לשון כריחה כמו מחומב עציך (דברי' כט י) וכן חטובות איטון מצרים (משלי ז מז) והם אכני גזית חטובות בקו ישר. ואח"כ הזכיר פרי האדמה ואמ' (יג) מזונו ר"ל זיוותנו והם פאות הכית מלאים כל טוב ומכל

(1) ט' קהל רב פסוק הכל חכלים.

מיני תבואות ומפיקים ר"ל מוציאים תבואה מזן אל זן מלשון למינתו שתרגמו לזנחיו ר"ל מינים חלוקים חטים ושקורים וכל מיני תבואות ואמ' מפיקים על הזויות כי כן דבור בני אדם שהמקום שיוצאים הדברים משם יאמרו שהוא מוציא כמו אמרם ז"ל עיר המוציאה אלף וכן המקום שיוצאים ממנו כך וכך¹), והזכיר בזה הזויות כי בזוית זו מניחין מין אחד ובזוית זו מין אחר וכן לכל מין זמין מקום בפני עצמו. וי"ם מזן לשון מזון ר"ל מוציאים מזון כל השנה מגורן לגורן כלום' שאסיפתנו בכתינו² מספקת (187a) משנה לשנה. ואחר כן דבר על פרי הבחסה ואמ' צאננו סאליפות ר"ל יולדות לאלפים וכן סרובכות מלשון רבכה כלום' שבזמן סועט נמצא מהם הרבה רבכות בחוצותינו (יד) זאלופינו ר"ל שזורינו מלשון שגר אלפיך ומסובלים ככשר והוא לשון משא כלום' שבשרם ושמןם עכה עד שהוא עליהם למשא וי"ם חזקים כלום' בקלי משא. ואחר שהזכיר כל אלו דרך פרט הזכיר דרך כלל שלא ימצא בהם שום הויק³) והוא אין פרץ כלום' אין מאתנו רע שיפרוץ בנו ואין יוצאת כלום' אין נפש ממנו יוצאת מגדר הראוי ואין צוחה משום דבר ברחובותינו. וסוף דבר שיתיה הזמן מתוק וערכ ומלאה הארץ דעה את ה ואז נאמר כלנו (פו) אשרי העם שככה לו ויאמרו כל העמים אשרי העם שה' אלהיו. ורבותי' דרשו אלופינו מסובלים⁴ גדולים שבנו נסבלים לקטניהם. ואיפשר לפרש כל הדברים בדרך זה על קיום התורה והמצוות וההנהגות המדיניות. ואמ' בנינו כנטיעים מגדלים כנעוריהם שתחלתם מוכיה על סופם כן הכחזרים שבאותו זמן יראה מתחלת למודם מה שיכשר אל האחרות על דרך מה שאמרו⁵) עתידים בחורי בני ישראל שיתנו ריח טוב, וידוע שהריח אינו עצם הדבר אבל מורה על עצם הדבר אם הוא טוב או רע פן בחורי ישראל תתחלת ענינם יורה עליהם שיבואו לשלימות ובנותינו כזויות רומז על צניעותם שהן נמצאות כהתמדה בפנות הבית ומזוינו רומז על החכמים שהם הפנות מלאים חכמה ומפיקים מזן אל זן ר"ל הודעות ככל מיני חכמה וצאננו סאליפות רומז על החמון⁶) ודלת העם שהם מקיימים המצוות לאלפים ולרבכות כדרך אמרם ז"ל⁷) ריקנין שבך מלאים מצות כרמון ואלופינו ר"ל מנחיגינו ושירנו מסובלים ר"ל שחקטנים סובלים אותם וגשמעים להם ומתוך כך אין פרץ ואין יוצאת.

(1) תענית דף י"ב. כ"א. (2) בכ"א בכתינו. (3) בכ"א: נזק.

(4) ירושלמי ר"ה פ"ב דף נח ע"ב ומ' רות רבה על פס' ושם האיש אלימלך וילקוט כאן בשם סדרש. (6) ברכות סג ע"ב. (6) בכ"א חסמון. (7) עירובין